

Рашко Јовановић

Генијалан и увек актуелан драматичар

Четири столећа од смрти
Виљема Шекспира

Годишњице великих писаца, нарочито драматичара, повод су за преиспитивање колико су и како њихова дела присутна у културној јавности, односно приказују ли се њихова дела на позорници. Када је реч о стваралаштву Виљема Шекспира може се без много премишљања закључити како су његова дела, особито велике трагедије као што су *Ромео и Јулија*, *Јулије Цезар*, *Хамлеј*, *Ојело*, *Краљ Лир*, *Маџбет*, *Тимон Аџињанин*, *Анџоније и Клеопатра* и *Кориолан*, као и поједине његове историјске хронике попут *Ричарда II*, *Ричарда III*, *Хенрија IV* и *Хенрија VI*, као и са малим изузецима готово све комедије, непрестано присутна на репертоарима наших водећих професионалних позоришта откада она постоје, што ће рећи почев од шездесетих година претпрошлого века. Штавише, могућно је рећи да су Шекспирова дела увек радо извођена на српским позорницама, што недвосмислено указује на чињеницу да се ради о генијалном и увек актуелном драмском ствараоцу, чије драме глумци са вољом играју, баш као што их и

публика радо гледа. Наравно да има још неприказиваних или ретко приказиваних Шекспирових дела на нашој позорници, од којих су поједина веома значајна, што нам је повод да се управо њима позабавимо у овом напису.

Виљем Шекспир

Од трагедија најпре ћемо указати на *Антонија и Клеопатру*, која је у Београду последњи пут приказана на Калемегдану, у оквиру Београдског летњег фестивала (БЕЛЕФ-а) 2004. године. Неколико година раније то дело, у радикално скраћеној верзији, извођено је на сцени КПГТ-а у старој Шећерани на Чукарици, у режији Филипа Гајића. Чудно је да то дело раније није било у фокусу интересовања наших позоришта, поготово што је у питању једна драматуршки савршено конструисана трагедија у којој је Шекспир, преузевши историјску грађу из Плутарха, успео да веома рељефно прикаже све личности, а нарочито главне актере. Одиста, Шекспир слика верно и психолошки продубљено лик Антонија као неустрашивога јунака, који ће се сав утопити у љубавном сладострашћу и задовољству те зато пропасти. Не мање занимљив је и портрет жене, Клопатре, египатске краљице, која је читаво своје биће и све своје дражи подредила настојању да очара и опчини Антонија, желећи да га у том стању што друже задржи, будући да јој се овај веома допао. Такође, у овом делу не заостаје ни портрет Октавијана као човека који сву своју мудрост, али и моћ користи само да сачува стечену власт. Пишући ову трагедију, која је у суштини наставак *Јулија Цезара*, Шекспир је пажљиво изградио основни сукоб са очигледном тежњом да прикаже све појединости главнога тока драмскога сукоба те је зато низао бројне епизоде, не устручавајући се да крши јединство места радње (где ли се све не догађа радња ове трагедије: у Риму, Александрији, Атини, на Тиренском мору, код Акција, у Сирији!), ни-

ти пак да уводи мноштво личности. Треба истаћи да је веома успешно изградио контрастну слику две различите средине – римске и египатске, приказавши два по свему опречна света. Свакако да је портрет Антонијев веома сложен за глумачку интерпретацију, поготово стога што он свесно хрли у пропаст:

„Кад огрезнемо у порок, –

О беде! – мудри богови заслепе нам очи;

У наш кал бацају наш бистри ум;

Приморавају нас да обожавамо своје заблуде;

Подсмевајунам се док надуго корачамо

У своју пропаст.“

Управо у наведеним редовима садржана је и основна идеја ове трагедије. Антоније, по природи склон сладострашћу, већ приликом првога сусрета постаће роб блиставе Клеопатрине лепоте, које се неће ослободити до смрти. Антонијева супруга, Фулвија, чини све да би избавила мужа из Египта, те устаје, заједно са Антонијевим братом, на Цезара, али их овај побеђује и Фулвија гине. Међутим, како непријатељи Рима шире своје границе на Истоку, Помпеј спрема флоту и војску да среди ситуацију. Због тога се у Антонију буди савест и јавља жеља да оде из Египта. Свестан је да му дух и вољу Клеопатра веома лукаво потискује. Ипак он успева да се ослободи њеног утицаја и одлази у Рим, где га дочекује озлојеђени Цезар упућујући му бројне замерке и прекоре. Антоније признаје да је његов распусни живот у Египту имао само лоше последице и изражава своје кајање. Да

би се смирио и изгладио неспоразум, Агрипа предлаже да се Антоније оже- ни Цезаровом сестром Октавијом не би ли се тако ствари доведле у ред, иако Цезар наслућује, а Антоније зна да тај брак не може бити срећан. Увидевши да не може без Клеопатре, Антоније се отреса Цезареве сестре и, вођен својим осећањима, враћа се у Египат. И док он буде у Египту поново уживао у сладострашћу, Цезар се отреса људи који му се чине неподобним и опасним као што је Помпеј и други и труди се да сав народ придобије за себе. Како Антоније представља главну опасност и за Цезара и за Рим, јер жели да и даље остане на положају императора за Исток и да притом буде потпуно привржен Клеопатри и сладострасном животу са њом, доћи ће до оружаног сукоба са Цезаром. У сукобу који се води на мору учествује са својом флотом и Клеопатра, која се препала и повукла из борбе, за њом креће Антоније из страха да јој се нешто непредвиђено не догоди и Цезар побеђује у борби код Акцијума, будући да му се и египатска флота предала. Иако Антоније сматра да је Клеопатра крива за пораз, он покушава да се убије кад су му јавили да је она извршила самоубиство. Смртно рањен, сазнавши да је Клеопатра ипак жива и здрава, једино што жели је да издахне пред њом. До тога ће и доћи и Клеопатра ће бити потресена, будући да је брзо појмила да не може освојити Цезара, одлучује да изврши самоубиство и да оде на „онај свет“, где можда може наћи Антонија и продужити живот у сладострашћу. Свакако да ова трагедија треба да буде у фокусу оних који одлучују о репертоарима наших позори-

шта, пошто је више него сигурно да може заинтересовати широки круг гледалаца.

Од Шекспирових комедија на нашој позорници није извођена *Троил и Кресида*. Иако је ово дело, како многи сматрају, погодније за читање, не би било излишно да се изведе на позорној сцени. У комедији се најпре приказују узалудна Троилова настојања да оствари љубавну везу са лепом Кресидом. Због тога је мрзовољан и нема воље да учествује у одбрани Троје. Захваљујући Кресидином стрицу Пандару полази му за руком да се састане и зближи са њом. И она је њега волела, али се чинила равнодушном не би ли га што више очарала. Троил је задовољан што је успео да оствари љубав са Кресидом и осећа се као да је постигао најважнији циљ свога живота. Међутим, судбина ће раздвојити љубавнике. Тројанци ће дати Кресиду Грцима за једног заробљеног тројанског борца. Кресиди је за пратиоца одређен Грк Диомед. У грчком логору Кресида не само да се љубака са грчким војним старешинама, него заказује и љубавни састанак са Диомедом, који у ноћној тмини Троил прислушкује, уверивши се у њену вероломност и посебно се разочаравши кад је видео како Кресида даје Диомеду поклон који јој је својевремено он од срца дао. Иако је потресен и разочаран, Троил жели да се освети само Диомеду и зато се одлучно прихвата обављања ратничких дужности.

Не треба мимоилазити ни Шекспирову драмску бајку *Перикле*. После бродолома код Пентаполиса, Перикле побеђује на турниру и за награду добија руку краљеве кћери Таисе са ко-

јом се враћа у своју краљевину. Док су пловили морем, за време једне ужасне буре, Таиса рађа кћерку и, како се чинило, умире. Таисино тело, у посебном ковчегу, спустили су у море, да би га силовити таласи добацили чак до Ефеза, где ће Таиса доћи к себи. За то време Перикле ће стићи у Тарз, где ће своју кћерчицу Марину оставити пријатељима на чување. Марина расте, да би као децојка, својом лепотом изазвала завист и мржњу краљице која јој жели смрт. Гусари су отели Марину баш у тренутку када је требало да буде ликвидирана и продају је власнику једне јавне куће у којој је Марина, својом узвишеном и непоколебљивом чедности успевати да одоли пожуди посетилаца. Очајан што није знао где му је кћер, Перикле, лутајући морем, доспева до вароши у којем је Марина, открива је где се налази и спасава је. Потом одлази у варош у којој Таиса живи као свештеница. Све ће се завршити срећно: после великих недаћа најзад су отац, мајка и кћерка заједно. Како се види, богови ипак помажу поштеним и праведним људима.

Од Шекспирових историјских хроника на нашој сцени извођене су *Ричард II*, *Ричард III*, *Хенри IV*, први и други део, као и *Хенри VI*, дакле већина. Све хронике доносе сценску пројекцију како се Енглеска, од земље распарчане под владавином феудалних лордова, претвара у јединствену националну државу. Не би било на одмет да се на нашем репертоару нађе *Краљ Џон*, без обзира на чињеницу што је тај краљ био један од најгорих енглеских владара. Како је био слаб владар, морао је пристати да обнародује чувену *Magna Cartu*. Ради се о од-

луци према којој се не дозвољава краљу да узима порез без сагласности Великог савета и о одредби по којој се нико није могао казнити коме није судио суд састављен од људи њему равних. Иако о потписивању тога документа нема речи у Шекспировој драми, са извесном драматуршком слободом у делу се описују други значајни догађаји за време Џонове владавине: његов неуспели покушај да се супростави папској власти, као и његова неуспела борба са Французима и са енглеским лордовима – феудалцима. Сматра се да је најуспелији у овој драми њен четврти чин који садржи приказ како нејаки Артур успева да придобије окорелога Хуберта де Бурга да га не ослепи. Такође, Шекспир је врло добро драмски приказао како Артурова случајна смрт делује на енглески народ подижући га против краља Џона. Уопште, Артур, у основи наиван и племенит дечак, један је од најуспелијих ликова у овом комаду. Од ликовова одраслих треба указати на Фоконбрица, родољуба, одлучног човека и хероја, незаконитога сина Ричарда Лавовог срца, као и на карактер кардинала Пандулфа, који је успео, користећи моћ цркве, да примора Џона да се приклони папској власти.. Шекспиров *Краљ Џон* је прерада једног ранијег комада анонимног аутора – *Немирна владавина Џона, краља Енглеске*. Како шекспиролози истичу – велики драматичар је тај опсежни текст сажео, али и понегде развио, и готово свуда улио му живота. И управо то су разлози који нас наводе да би ово дело требало да уђе у ред Шекспирових историјских хроника погод-

них за приказивање и на нашој позорници.

Дабоме, у големој ризници његових дела има још сценских остварења, особито су то поједине у нас неизвођене или пак ретко приказиване комедије као *Комедија забуна* и *Све је добро ишло се добро сврши*. У првој, два близанца који толико личе један на другог да се нису никако могли разликовати, имају за слуге такође два близанца који су међусобно били веома слични. Још у детињству судбина је браћу раставила и један је одрастао у Ефезу, где се и оженио. После много година судбина ће довести неког Антифула из Сиракузе у Ефез, где живи други ожењени брат, који се такође зове Антифол. Будући да и њихове слуге, поред истоветности ликова, носе исто име – Дромио, настаће занимљиве компликације, пошто и жена и слуге, као и пријатељи, разговарајући с једним Антифолом, мисле да говоре са оним другим. Но, све ће се лепо завршити: браћа ће се срести лицем у лице и то у часу кад наилазе на мајку и оца.

Основа комедије *Све је добро ишло се добро сврши* је Бокачова прича *Жилеја од Нарбоне*, с тим што је Шекспир додао још неколико личности и унеколико изменио фабулу, уносећи низ комичних сцена којих нема код Бокача. У овом делу он се духовито подсмева и са сарказмом подсмева вишем друштвеном сталежу, залажући се да о људима треба доносити судове не по којем сталежу припадају, већ по личним квалитетима, знању, вољи и памети. У вишем сталежу једине личности које заслужују поштовање су краљ, стара грофица Русијон и двора-

нин Лафе – сви већ ширилично зашли у године. Њихове личне особине и искуство дугог живота омогућају им поглед на свет који је правичан и хуман. Међутим, млађи племићи већином су ништавила, што је у комедији и Парол, најгори представник нижег сталежа: кукавица, улизица, лажљивац и варалица. Ту је и млади гроф Бертрам, који презире лепу и мудру Јелену само зато што није аристократског порекла. Ипак, Бертрамова врлина је што своју слободу више цени од краљеве милости. Међутим, краљ му вређа љубав према слободи и осећање части полушавајући да га присили да се ожени Јеленом. У суштини, Бертрам се противи зато што му краљ намеће да се ожени плебејком: да му препоручује да се ожени девојком из вишег сталежа, макар она по особинама била ништавило, он не би одбијао. Око Бертрамове женидбе биће више перипетија, но све ће се лепо завршити: Јелена ће освојити његову љубав и он ће бити боља личност него што би био без те љубави. Свакако да у време доминације демократске тековина данашњег друштва, које се се ипак удаљило од сталешког поретка, ова комедија мора бити теже појмљива, мада по јасно профилисаним ликова може бити занимљива.

У сваком случају, вредно је у овој Шекспировој годишњици приступити неком од ређе извођених или пак у нас уопште неприказиваних његових дела: позоришни репертоар може само добити, а самим тим и гледаоци неће бити оштећени. Јер, Шекспир је и у својим ређе извођеним делима – Шекспир.